

Marcin Goch

Między Rzymem a Kijowem : artystyczna przyjaźń Wilhelma Kotarbińskiego oraz braci Aleksandra i Pawła Swiedomskich

Sztuka Europy Wschodniej Искусство Восточной Европы Art of Eastern
Europe 3, 37-41

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

SZTUKA EUROPY WSCHODNIEJ
ИСКУССТВО ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ
ART OF THE EAST EUROPE
TOM III

Marcin Goch
PISnŚŚ

Między Rzymem a Kijowem. Artystyczna przyjaźń Wilhelma Kotarbińskiego oraz braci Aleksandra i Pawła Swiedomskich

Wieloletnia znajomość polskiego malarza Wilhelma Kotarbińskiego (1849–1921) z rosyjskimi artystami Aleksandrem (1848–1911) i Pawłem (1849–1904) Swiedomskimi stanowi nieznany, aczkolwiek niezwykle frapujący aspekt wspólnych przedsięwzięć artystycznych przedstawicieli wymienionych narodów. Przedstawiony w niniejszym artykule temat wpisuje się w – podjęte przez środowiska polskich i rosyjskich historyków sztuki – badania nad emigracyjnymi środowiskami artystycznymi Europy ostatnich dwóch stuleci.

Do spotkania malarzy, które zaowocowało wieloletnią twórczą współpracą, doszło w Rzymie. Wilhelm Kotarbiński udał się nad Tyber w 1872 roku po edukacji w warszawskiej Klasie Rysunkowej, gdzie jego mentorem był Rafał Hadziewicz.¹ Dzięki stypendium warszawskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych mógł kontynuować artystyczne nauki w rzymskiej Akademii Św. Łukasza.² Kotarbiński przyjaźnił się na początku swojego pobytu w Wiecznym Mieście z Henrykiem Siemiradzkim, do którego był wielokrotnie porównywany przez krytyków i historyków sztuki.³ Analiza

bogatego dorobku artystycznego Kotarbińskiego przyniosła w ostatnim czasie publikacje podkreślające niezwykle talent tego zapomnianego malarza.⁴

Zanim artysta zdobył popularność w Rzymie, spędził wiele lat w ciężkich warunkach materialnych. Młody malarz dorabiał udzielaniem lekcji początkującym adeptom sztuki. Wśród nich była Maria Baszkircew, znana po dzień dzisiejszy z powodu swych, nierzadko skandalizujących, wspomnień z epoki. Według Jerzego Wojciechowskiego wtedy właśnie, gdy Kotarbiński mocno podupadł na zdrowiu, poznał braci Swiedomskich, którzy „szczęśliwie podali mu przyjacielską dłoń”.⁵

Swiedomscy, pochodzący z zamożnej rodziny z Petersburga, wyjechali w 1870 roku na dalszą edukację do Niemiec. Po naukach w Düsseldorfie przenieśli się do Monachium. W tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych zgłębiali arkana malarstwa pod kierunkiem węgierskiego artysty i pedagoga Mihály’a Munkácsy’ego. W wymienionym okresie Swiedomscy tworzyli głównie prace o tematyce historycznej. Odbywali także wiele podróży po Europie.

¹ Wiercińska, Melbechowska-Luty (1986: 177).

² Wiercińska (1967: 167).

³ Malinowski (2003: 202).

⁴ Goch (2011: 141–152).

⁵ Wojciechowski (1996: 25).

Il. 1. Aleksander Swiedomski, *Ulica w Pompejach*, 1882, Galeria Trietiakowska w Moskwie, nr inw. 1843, fot. M. Goch

Il. 2. Wilhelm Kotarbiński, *Uliczka w Rzymie*, ok. 1880, obraz wylicytowany w warszawskim Domu Aukcyjnym Agra Art (14.10.2012), wg <http://www.agraart.pl/cgi-bin/obiekt.cgi?act=1&qt=1412337274&nr=16988>, dostęp: 15.03.2013

Przełom nastąpił w 1875 roku, kiedy to bracia wyjechali do Rzymu. W krótkim czasie wokół nich zawiązała się rosyjska kolonia artystyczna. Każdy młody malarz-rodak musiał trafić do ich mieszkania przy *via Margutta* – tętniącego życiem i nieustającymi dyskusjami.⁶ Sami Swiedomscy, zachwyceni kolebką świata antycznego, błyskawicznie zaczęli utrwaląć ten stan na swoich obrazach.

Rzymski okres twórczości Kotarbińskiego oraz braci Swiedomskich determinowała fascynacja pracami Siemiradzkiego. Podstawą ich działań był kosmopolityzm, odwołujący się do jedności śródziemnomorskiej tradycji kulturalnej.⁷ Artyści skłaniali się ku sztuce historyczno-rodzajowej, z uwzględnieniem zarówno intelektualnego, jak i materialnego tła epoki antyku, a także współczesnego Rzymu. W zbiorach Galerii Trietiakowskiej w Moskwie znajduje się jedno z najbardziej znanych dzieł starszego z braci Swiedomskich – *Ulica w Pompejach* (il. 1). Pochodzące z 1882 roku przedstawienie rodzajowe poprzez wielobarwność pejzażu (budynków) i strojów stało się okazją do malarskiego popisu. Ten niewielki wycinek życia codziennego swą dekoracyjnością i kolorytem niewątpliwie odpowiadał gustom epoki. Według wspomnień prof. Adriana Prachowa (kierującego pracami nad dekoracją soboru św. Włodzimierza w Kijowie) obraz ten był efektem kolektywnej pracy braci Aleksandra i Pawła. Jest też pierwszym znanym przykładem współpracy z Kotarbińskim, gdyż w dalszej części wspomnień Prachow przekonuje, że polski malarz miał również wkład w tym dziele (!) – „namalował postacie w prawej części obrazu”.⁸

U Kotarbińskiego godne zauważenia pozostają prace realistyczne o charakterze rodzajowym. Kontemplacyjnemu przedstawieniu *W klasztornej ciszy*⁹ przeciwstawiony jest, rzadko spotykany w jego dorobku, miejski pejzaż *Uliczka w Rzymie* (il. 2).¹⁰ Niewielkich rozmiarów praca jest szkicem, niemalże impresją. Wrażliwości kolorystycznej podporządkowane są treść i układ kompozycji. Dbłość o barwy oraz swobodna technika przypominają, że współcześni Kotarbińskiemu krytycy sztuki wielo-

⁶ Леонов (1971: 453–454, 458).

⁷ Malinowski (1987: 62).

⁸ Брук, Ювасева (2006: 290).

⁹ Obraz wylicytowany w warszawskim Domu Aukcyjnym Agra Art (08.12.1996) za 11,5 tys. zł. Olej, płótno; 102,5 x 61 cm.

¹⁰ Obraz wylicytowany w warszawskim Domu Aukcyjnym Agra Art (14.10.2012) za 40 tys. zł. Olej, deska; 28,5 x 18 cm.

Il. 3. Paweł Swiedomski, *Pochowani w kwiatach*, 1886, Kijowskie Muzeum Sztuki Rosyjskiej, nr inw. Ж-264, fot. M. Goch

krotnie podkreślali jego zamiłowanie do efektów światłocieniowych: „(...) Świat przedstawia mu się w postaci plam kolorowych, bardzo barwnych, w harmonijną zlewających się gamę”.¹¹

Osobną grupę tematyczną, niewątpliwie podlegającą wzajemnej inspiracji Kotarbińskiego i braci Swiedomskich, stanowią prace odwołujące się do związku człowieka (jednostki) z naturą. Na wielkoformatowych płótnach, wyróżniających się znakomitą warsztatem oraz mocnym kolorytem, widzimy Rzymian nastawionych epikurejsko i hedonistycznie do życia. Te postacie są „przeniknięte melancholią, jakby przecuciem przyszłego upadku”.¹² Inspiracja dekadencjami treściami, wyrażona w dekoracyjnej formie, znalazła odzwierciedlenie w jednej z najlepszych prac Pawła Swiedomskiego – *Pochowani w kwiatach* (il. 3).¹³

Kotarbiński – nawiązując do dzieł Siemiradzkiego, dotyczących końcowego okresu republiki

i wczesnego cesarstwa – oddawał nastroje społeczne i materialne tło epoki. Obok najśłynniejszego obrazu Kotarbińskiego – *Orgii rzymskiej*, warto w tym kontekście przypomnieć *Pieśń o poranku* (il. 4),¹⁴ znajdującą się w Kijowskim Muzeum Sztuki Rosyjskiej. Odbiór wymienionych prac Kotarbińskiego i Pawła Swiedomskiego jest tożsamy z recepcją najgłośniejszych dzieł Siemiradzkiego. Przedmiotowe prace ukazują przyczyny upadku Rzymu poprzez wewnętrzny chaos i rozpad moralny.¹⁵

Wspólne twórcze drogi zaprowadziły w 1888 roku Kotarbińskiego i Swiedomskich do Kijowa. Po kilkunastoletnim pobycie w słonecznej Italii przyjęli zbiorowe, lukratywne zamówienie udekorowania soboru św. Włodzimierza. Artyści, przy tej monumentalnej realizacji, pracowali razem z uznanymi współczesnymi malarzami rosyjskimi: Michaiłem Niestierowem, Wiktorem Wasniecowem i Michaiłem Wrublewem (z pochodzenia Polakiem). Jerzy Malinowski zauważa, że z powyższą, wieloletnią

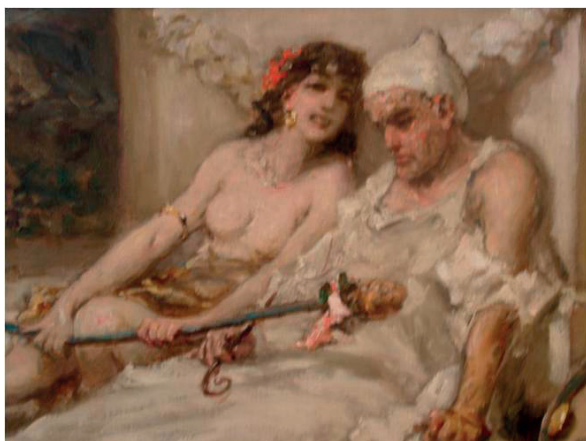
¹¹ Piątkowski (1895: 204).

¹² Malinowski (1987: 66).

¹³ 1886 r., olej, płótno; 149 x 261 cm, Kijowskie Muzeum Sztuki Rosyjskiej, nr inw. Ж-264.

¹⁴ Olej, płótno; 68 x 138 cm, Kijowskie Muzeum Sztuki Rosyjskiej, nr inw. Ж-769.

¹⁵ Konstantynów (2000: 443).

Il. 4. Wilhelm Kotarbiński, *Pieśń o poranku (fragment)*, Kijowskie Muzeum Sztuki Rosyjskiej, nr inw. Ж-769, fot. M. Goch

Il. 5. Wilhelm Kotarbiński, Paweł Swiedomski, *Ukrzyżowanie*, 1894–1895, nawa boczna soboru św. Włodzimierza w Kijowie, fot. M. Goch

realizacją „wiązano w sztuce rosyjskiej odrodzenie malarstwa monumentalnego”.¹⁶

O istotnym kontekście historyczno-społecznym tego przedsięwzięcia wspomina Łarysa Sawicka: „Budowanie i zdobienie soboru przez wiele lat było

najważniejszym wydarzeniem w życiu kulturalnym kraju. Utworzony, by uczcić 900. rocznicę chrztu Rusi Kijowskiej, sobór św. Włodzimierza stał się powszechnie znany dzięki swym unikalnym dekoracjom. «Ludzie (...) szczyli się soborem tak samo, jak współcześni Rafaelowi i Michałowi Aniołowi szczyli się ich freskami w Watykanie. Uważano, iż te malowidła ścienna, a przede wszystkim obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem w absydzie, całkowicie oddają uczucia religijne Rusinów» – pisał malarz Aleksandr Benois. Dla Kijowa budowa i zdobienie świątyni miało ogromne znaczenie. Tak jak w czasach średniowiecznych, świątynia konsolidowała siły twórcze miasta, a sam Kijów po 1880 roku stał się miejscem działalności mistrzów malarstwa, którzy wyznaczyli wiele zasad w rosyjskim modernizmie”.¹⁷

Autorki biogramu Kotarbińskiego w *Słowniku artystów polskich* przekonują, że artyści przywieźli do Kijowa już dziewięć gotowych kartonów. Pomimo tych wstępnych szkiców prace ukończono dopiero w latach 1894–1895. Kotarbiński wspólnie z Pawłem Swiedomskim namalował przedstawienia znajdujące się w nawach bocznych: *Wjazd do Jerozolimy*; *Wieczera Pańska*; *Chrystus przed Piłatem*; *Ukrzyżowanie* (il. 5).¹⁸ Należy podkreślić, iż wspomniane wspólne prace, obok realizacji Wasniecowa, wiarygodnie ukazują dramatyzm i napięcie psychologiczne wybranych wątków biblijnych. Łarysa Sawicka sugeruje, że „Kotarbińskiemu i Swiedomskiemu udało się osiągnąć równowagę pomiędzy opanowaną teatralnością akademizmu i pragnieniem interpretacji ewangelijnej przypowieści, jako powtarzającego się wiecznie dramatu człowieka”.¹⁹

Udział w pracach nad udekorowaniem soboru św. Włodzimierza był ostatnim wspólnym przedsięwzięciem zaprzyjaźnionych artystów. Niewątpliwie wkład Wilhelma Kotarbińskiego oraz braci Aleksandra i Pawła Swiedomskich w twórczą współpracę polsko-rosyjską jest niezaprzeczalny. Opisany powyżej i nieznany dotąd szerzej aspekt ich zbieżnej oraz wzajemnie inspirującej twórczości powinien stać się jednym z istotniejszych punktów ich artystycznych biogramów, zamieszczanych na kartach rodzimych opracowań naukowych.

¹⁷ Саविцька (2009: 568).

¹⁸ Wiercińska, Melbechowska-Luty (1986: 177).

¹⁹ Савицька (2009: 570).

¹⁶ Malinowski (2003: 203).

Bibliografia

- Goch 2011 = Goch, Marcin: „Spuścizna artystyczna Wilhelma Kotarbińskiego w zbiorach muzeów Kijowa” [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, Karol Łopatecki, Wojciech Walczak (red.), t. 1, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2011: 141–152.
- Konstantynów 2000 = Konstantynów, Dariusz: „Wystawy *Pochodni Nerona* Henryka Siemiradzkiego w Petersburgu (1877) i Moskwie (1879)”, *Biuletyn Historii Sztuki*, 3–4 (2000): 437–457.
- Malinowski 1987 = Malinowski, Jerzy: *Imitacje świata. O polskim malarstwie i krytyce artystycznej drugiej połowy XIX wieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
- Malinowski 2003 = Malinowski, Jerzy: *Malarstwo polskie XIX wieku*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2003.
- Piątkowski 1895 = Piątkowski, Henryk: *Polskie malarstwo współczesne*, nakładem Księgarni K. Grendy-szyńskiego, Petersburg 1895.
- Wiercińska 1967 = Wiercińska, Janina: *Katalog prac wystawionych w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1860–1914*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967.
- Wiercińska, Melbechowska-Luty 1986 = Wiercińska, Janina, Melbechowska-Luty, Aleksandra: „Kotarbiński Wilhelm” [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 4, Jolanta Maurin-Białostocka, Janusz Derwojed (red.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986: 177.
- Wojciechowski 1996 = Wojciechowski, Jerzy: „Talent zagubiony. O Wilhelmie Kotarbińskim”, *Art & Business*, 11 (1996): 25.
- Брук, Иовлева 2006 = Брук, Я[коб] В., Иовлева Л[идия] И.: *Государственная Третьяковская галерея. Каталог собрания. Живопись второй половины XIX века*, т. 4, cz. 2, Красная площадь, Москва 2006.
- Леонов 1971 = Леонов, А[лексей] И.: *Русское Искусство. Очерки о жизни и творчестве художников второй половины XIX века*, т. 2, Искусство, Москва 1971.
- Савицька 2009 = Савицька, Л[ариса]: „Вильгельм Котарбинський у мистецтві свого часу”, *Хроніка 2000: український культурологічний альманах*, Вип. 80: *Україна-Польща: діалог упродовж тисячоліть* (2009): 562–587.

Marcin Goch

Between Rome and Kiev. Artistic friendship between Wilhelm Kotarbiński and brothers Alexander and Pavel Svedomsky

Polish art critics of the end of the 19th century put Wilhelm Kotarbiński (1849–1921) on par with Henryk Siemiradzki, an artist recognized internationally. After studying in Warsaw School of Drawing Kotarbiński went to Rome, where he lived from 1872 to 1888. He studied at the Academy of St. Luke and became friends with artists of Polish and Russian origin. A longstanding relation with Russian painters Alexander (1848–1911) and Pavel (1849–1904) Svedomsky is an interesting, yet unknown example of artistic cooperation of representatives of both nations. The Rome period of Kotarbiński's and Svedomsky brothers' work was determined by the fascination with Siemiradzki's works. The fundamental common premise was cosmopolitanism, referring to the unity of the Mediterranean cultural tradition. The artists tended to historical and generic art, including both material and intellectual background of the ancient and modern Rome. The acquaintance with Svedomsky brothers resulted in, among others, a lucrative order for interior decoration of the Orthodox Cathedral of Saint Vladimir in Kiev. In a monumental realization also took part well-known contemporary Russian painters: Mikhail Nesterov, Viktor Vasnetsov and Mikhail Vrubel (Wróbel) (of Polish origin).